

Édouard Glissant som ekologins poet

CHARLOTTE BYDLER

Den martinikanske poeten Édouard Glissant (1928–2011) har gjort sig ett namn som en författare som bekymmerslöst växlade mellan poesi, romaner, dramatik, kritik, etcetera. Är det även möjligt att tänka sig Glissant som en ekologins poet? Varför inte – givet att vi är beredda på hans tillkrånglade sätt att uttrycka sig. Som medborgare i en av Frankrikes många kolonier hade han ett komplicerat förhållande till franskan. Han formulerade sig därför ofta i dunkla ordalag, till synes motsägelsefulla sammansättningar. Det blir som en platsspecifik röst, en som står i relation till en specifik plats, och de personliga erfarenheter som har präglat dess existens. *Relation* är just ett exempel på hans komplicerade begreppsapparat. Det är uppfunnet för att kunna fästa konkreta fall till en generaliserande universalism. I en sådan skenbar paradox (*à propos* den universaliserande estetik som han anser att västerlandet har gjort sig skyldig till) frågar Glissant varför ”dans la Relation, d’avoir à approcher au plus près les spécificités communautaires?”¹ Alltså ungefär: Varför är det nödvändigt i en Relation att uppsöka varenda en av alla gemensamma specificiteter? Och han svarar själv: För att minska risken för att uttrycka sig på ett sätt som antingen blir för intetsägande eller fastnar i generaliseringar, ”d’une dilution ou d’un ’arrêt’ dans des agglomérats indifférenciés” (156).

Martinique ligger mellan Dominica och Saint Lucia i de Små Antillerna, i Karibien. Exporten täcker endast en liten del av importen. De viktigaste näringarna utgörs av odling av sockerrör och tropiska frukter, samt turism och inte minst dess kultur. Kulturens sekundära betydelse av odling av mango, avokado, brödfrukt, mangrove och acomaträd har ändå låtit ön kunna frambringa ett flertal namnkunniga politiker, skribenter och konstnärer. Förutom Glissant själv kan nämnas Aimé Césaire (1913–2008) och Frantz Fanon (1925–1961).

Jag vill i det följande dels peka på vad som gör Glissant till en ekologisk tänkare, dels fokusera på den roll som den spiralartade kaotiska *rörelsen* till och från, från och till, har i den här tanke- eller uttrycksprocessen.

¹ Édouard Glissant, ”Les écarts déterminants”, i *Poétique de la Relation, Poétique III* (Paris: Éditions Gallimard, 1990), 156. Hädanefter anger jag sidnummer i huvudtexten.

Hur kan någon välja att göra poesi av ett förfärligt förflutet med slaveri och sockerplantager? Bara en person med hög moralisk integritet, som är beredd att ta på sig ett mycket stort ansvar och bli en offentlig intellektuell av en typ som nog bara har funnits i ett land – Frankrike. Så det var tur i oturen att Glissant fick den utbildning som han fick. Tur för att han fick studera vid Lycée Schoelcher, det bästa franska gymnasiet i Martiniques huvudstad Fort-de-France; men samtidigt otur, för som bosatt i de franska kolonierna lydde han under arvet efter *Code noir* som infördes 1685 på Martinique och Guadeloupe i Antillerna och som lyftes bort ur fransk lag först 1848. Den beskrev slaveriets villkor i det franska koloniala imperiet (bland annat föreskrev den att fria svartas frihet skulle begränsas, gjorde romersk-katolsk kristendom obligatorisk och tvingade ut alla judar ur Frankrikes kolonier).²

Édouard Glissants *Poétique de la Relation* gavs ut på parisförlaget Gallimard 1990. I detta verk (155) skriver Glissant i ”Les écarts déterminants” om ”agents d’éclat”,³ fragmentets bärare, som på grund av sin snabbhet förvärrar våldet i det samtida samhället, samtidigt som just snabbheten gör det svårare att leva med detta samhällliga våld. ”Leur mécaniques s’exerce [...] cultures d’intervention aussi bien que dans les cultures affleurantes: New York ou Lagos” (155); ”[t]he[...] same mechanisms are at work both in cultures of intervention and in emerging cultures; New York or Lagos”.⁴ Över hela världen, i såväl New York som i Lagos, öppnar detta samhällliga våld ett gap mellan dem som har och dem som inte har, de dominerande och de förtryckta – de som saknar möjlighet att göra sig hörda i de planetära kommunikationsflödena. Som Gayatri Chakravorty Spivak har sagt så kan den subalternas röst bara indirekt återges, eftersom den saknar auktoritet och legitim plattform.⁵ De dominerande tjänar på detta brus av våld och kommunikationer, medan de underordnade som bokstavligt talat saknar röst

² *Le Code noir ou Édit du Roy [Louis XIV], Servant de Règlement pour le Gouvernement & l’Administration de Justice & la Police des Isles Françaises de l’Amérique, & pour la Discipline & le Commerce des Negres & Esclaves dans ledits Pays.* Donné à Versailles au mois de Mars, 1685. L’edit du mois d’Aoust 1685, portant l’établissement d’un Conseil Souverain & de quatre Sieges Royaux dans la Coste del’Isle de S. Domingue, Paris.

Först 1848 förbjöds slaveri på journalisten och kritikern Victor Schoelchers (1804–1893) initiativ. Då hade *Code noir* tjänat i 163 år.

³ Betsy Wing har valt att översätta ”agents d’éclat” till ”flash agents”, vilket hon beskriver i Édouard Glissant, ”Distancing, Determining”, i *Poetics of Relation*, övers. Betsy Wing (Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1997), xiv.

⁴ Glissant, ”Distancing, Determining”, 141.

⁵ Gayatri Chakravorty Spivak, ”Can the Subaltern Speak?”, i *Marxism and the Interpretation of Culture*, red. Cary Nelson & Lawrence Grossberg (Urbana & Chicago: University of Illinois Press, 1988), 308.

bara kan agera enligt order av någon person som står högre i rang. Och det gör dem till förlorare i den större spiralrörelsen.

Den ovanstående dynamiken med våld och brus av olika kommunikationssätt återverkar speciellt på de underordnade, vars identiteter ändras mer eller mindre. De privilegierades liv pågår i rotade former som gärna uttrycks i skapelsemytens genealogier, genom filiationen – släktbandet som uttrycks i den exklusiva övergången mellan far och son – som i fideikommissen, arvsrätten vilken binder ihop manliga släktled med något aktuellt territorium. De förtryckta, å andra sidan, rycks med av bara farten. Deras identiteter förblir beroende av de Relationer som har präglat deras liv, genom en totalitet på planetär nivå: *le Tout-monde*. De förblir likaledes obundna vid ett specifikt territorium, både för att de saknar legitimitet för att göra anspråk på ett sådant och på grund av att de lever genom sina Relationer – som inte är helt igenom goda. Dessa Relationer har präglats av slaveriet, som infördes på Martinique i samband med att man började odla sockerrör.

Glissant säger vidare att traumatiska Relationer inte är det enda sättet att göra motstånd på Martinique. Han lanserar *omgivningen (l'entourage)*, den omgivande *miljön, ekologin*, i systemet av Relationer. Den är grundad på omsorg kring omgivningen, om det karibiska landskapet med sina odlingar av mango och avokado, folkets språk (kreol), samt en vilja att mobilisera *alla*. I Glissants ord blir detta ”alla” *tous* (160), inte *tout le monde* vilket vore en annan möjlighet för att uttrycka samma sak (men då skulle läsaren kunna blanda samman *tout le monde* med *le Tout-monde*, den planetära helheten). Skilda livsval, eller olika kulturella reflexer är möjliga här, enligt Glissant. Alla medför en tvetydighet. Antingen föreställer vi oss Jorden som rotens möjlighet att existera, eller så finns möjligheten att vi bestämmer oss för att det vore en rent galen utveckling i skapelsens spiral-kaotiska dans.

Här i valet blir den ekologiska frågan politisk. Den ekologiska politiken rör folk som minskar i antal, eller folk som rentav hotas av total utrotning från jordens yta. Vi kan se dessa utsatta människor med ögon färgade av solidaritet, och på så sätt finna oss själva i dem. En sådan gest skulle erkänna att de verkligen har samma rätt att förbli bosatta någonstans på Jorden, som de som på traditionellt rot- och filiationssätt hävdar sin arvsrätt.

Ibland debatteras, *à propos* Antillerna, vem som skulle ha legitim ägorätt till denna karibiska arkipelag. Européernas ankomst (vilken utspelade sig 1502–1640⁶) var av ett slag som var införstått med hur saker och ting kunde

⁶ Christoffer Columbus lär ha strukit förbi Martinique 1502 men det dröjde ytterligare ca 130 år innan Compagnie des Îles d'Amérique, ett franskt bolag, startade storskaliga sockerplantager drivna med slavkraft.

organiseras, så européerna utrotade den pre-kolumbianska befolkningen och flyttade över slavar från Afrika på öppna båtar och slavskepp (Glissant, "La barque ouverte", 17–21). Det hade varit enkelt att åberopa filiationens logik om inte urfolken, karibierna och arawakerna, hade blivit utrotade (160–161). Men framför allt organiserade sig européerna enligt en reaktionär ekologisk mystik, och försökte där hävda sitt territorium. Detta arkipelagiska land tillhör dock ingen, i vart fall inte exklusivt; varken de vita *békéerna* (kreol, avlett av "blancs du quai", efter de blekhyade som sågs vandra längs kajerna för att se till "sina" slavar), eller hinduerna, inte ens slavarnas ättlingar i rakt nedstigande led. Alla nya folk som anlant till öarna skapar tillsammans en ny relation till jorden, så den kunde transformeras till en *rhizomatisk* egendom och med andra ord ägas av brett utsträckta nätverk (161).

I dag är Martinique ett av Frankrikes alla överhavsdepartement, långt bort från koloniatören i rum och tid men märkt av den koloniala erfarenheten. Inga skeppslaster med slavar angör längre Martiniques hamnar. Men det behövs inte, för assimilationspolitiken slätar ut alla distinktioner. I en riktning rör sig Coca-Cola, bröd bakat av vete, samt smör; och i den andra inhemska produkter som snabbt förfars, som till exempel brödfrukt, som därför inte lämpar sig för industriell produktion (162). Barnen fnysar åt de inhemska produkterna, de vill ha importerade varor – gärna från Frankrike (164).

Men det är också här som en *jordens estetik* tar form.

Esthétique de la terre? Dans la poussière famélique des Afriques? Dans la boue des Asies inondées? Dans les épidémies, les exploitations occultées, les mouches bombillant sur les peaux en squelette des enfants? [...].

Oui. Mais esthétique du bouleversement et de l'intrusion. Trouver des équivalents de fièvre pour l'idée "environnement" [...], pour l'idée "écologie" [...]. (165–166)

Eller i Wings översättning:

An aesthetics of the earth? In the half-starved dust of Africas? In the mud of flooded Asias? In epidemics, masked forms of exploitation, flies buzz-bombing the skeleton skins of children? [...]

Yes. But an aesthetics of disruption and intrusion. Finding the fever of passion for the ideas of “environment” [...] and “ecology” [...].⁷

Således handlar jordens estetik inte minst om spår av katastrofer, hunger och lera men framför allt *rörelse*, fram och tillbaka, jämt och ständigt sätter den omvärlden i Relation till sig själv.

Glissant manar oss att rekapitulera vad vi *inte* vet ännu, det som vi saknar verktyg för att veta, mäta, uppskatta; om varje singularitet, alla historier, om alla onaturligheter och alla synteser som kommer ut av våra undersökningar. Han fortsätter: Att inte veta vilken totalitet vi har framför oss är inget stort problem, men att inte *vilja veta* är definitivt ett problem. Därför behöver vi en poetik (168), med den föreställningsförmåga (*l’imagination*) (169) som poetiken nödvändigtvis för med sig. En som *rör sig häftigt, med blixstens hastighet, i cirklar och i trombens spiraler*. Vi skulle kunna kalla den en *revolutionens föraning*.

Vad jag finner så lockande hos Glissant är att han har hittat ett sätt att gå vidare efter de stormiga marxistiska ungdomsåren, så tillfreds med sitt kreativa liv – vilket vi inte kan säga om flertalet andra dekoloniala författare. Jag tänker till exempel på psykiatern Frantz Fanon vars första utgåva av *Les damnés de la terre* (1961) kom ut veckan innan han dog (i leukemi) och drogs tillbaka på hans dödsdag. Han hade då just fyllt 37 år. Glissant levde till sin 83:e födelsedag, så det är möjligen en orättvis jämförelse. Det finns flera exempel på kolleger som var missnöjda med Glissants ”motstånd” sedan han kom till Sorbonne och började studera filosofi med Gilles Deleuze (1925–1995) och Félix Guattari (1930–1992). Men Glissant hade bara flyttat över sin kamp till språkets domäner, och ingen kan råda över någon annans inre motstånd. Det är ett axiom – den punkt varifrån en spiralrörelse utgår.

Enligt Glissant är det omöjligt att tänka på den Andre – det blir ofruktbart – utan den andres Tanke. Att tänka på den Andre är en etisk kompassnål, som får oss att acceptera alteritetens princip. Det medför att vi kan tänka oss världen som en inte helt enkel och rättfram tingest. Medan den Andres Tanke är just denna alteritet, som får oss att agera, att bryta och byta tankemönster. Detta brott mot tankarnas vanliga vägar som får dem att spåra ur, och som kaotiskt, våldsamt, omedelbart ställer de nya tankarna mot en annan form av rörelse, en dialektisk kulturkrock, som är våldsamt anti-våldsamt och bidrar till öppning och skapande.

⁷ Glissant, *Poetics of Relation*, övers. Wing, 151.

Jag hoppas att jag nu har visat att Édouard Glissant är en ekologins tänkare. I alla fall så är *rörelsen* ständigt närvarande. Det vill säga, en spiralrörelse i Relation till sig själv. Som en skräckinjagande tromb i ett ständigt varmare klimat.